

دانشگاه تهران

دانشکده علوم تربیتی

پایان نامه

برای دریافت درجه فوق لیسانس

رشته : کتابداری

موضوع :

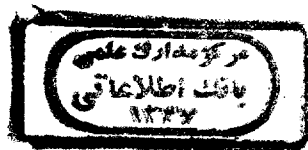
بررسی فعالیت‌های موسسه انتشارات فرانکلین

اساتید راهنما:

آقایان دکتر ناصر پاکدامن و عباس حری

نگارش :

ژیلا یادگار

فروردین ۱۳۵۸

۷۷۲۴

۷۷۲۳

فهرست مندرجات

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
الف	مقدمه
۱	تاریخچه مختصر فرانکلین نیویورک
۵	تاریخچه فرانکلین تهران
	فعالیت های فرانکلین در ایران
۱۴	۱- بخش ویرایش
۲۱	۲- دانش‌های معارف فارسی
۳۱	۳- کتابهای جیبی
۴۵	۴- کتاب امروز
۴۹	۵- کتابهای درسی
۶۳	۶- مجلات پیک
۷۵	۷- چاپخانه افست و کارخانه کاغذ سازی پارس
	ارزیابی
	۱- آمار (که در پیوست "و" آمده است)
۸۲	۲- تحلیل موضوعی
۹۰	۳- کتابهای با اهمیت که فرانکلین منتشر کرده
۱۰۰	فهرست اسامی کسانی که به علی ما حینظر در کار فرانکلین بوده‌اند و با آنها مصاحبه شده است
۱۰۱	منابع و مآخذ
	پیوست‌ها

الف- جدول سازمانی موسسه از رساله خانم گیلیا رد عرفان

عنوان

- ب - نمودار مراحل جریان کار از رساله آقای علیرضا الیاسی
با توجه به مندرجات "وضع موجود" آن.
- ج - فرم های مورد استفاده در مراحل جریان کار.
- ۱- شناسنامه کتاب .
- ۲- راهنمای تولید .
- ۳- برگ سفارش کتاب به چاپخانه .
- ۴- راهنمای صحافی .
- ۵- برگ تعیین بهای کتاب .
- د- قراردادها . (نمونه هایی از قراردادهای مختلف در زمینه
تالیف ، تهذیب ، گردآوری ، ترجمه و تحقیق).
- ه - جدول تعداد نسخ کتب درسی از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۰ .
- و - نمودار عنوان کتابهای انتشار یافته به تفکیک تالیف و ترجمه
توسط موسسه انتشارات فرانکلین .
- ز - اطلاعیه روزنامه رستاخیز مبنی بر تغییر نام فرانکلین به
سازمان آموزشی نومرز .
- ح - فتوکپی حکم آقای علی موسوی گرمارودی .

مقدمه

یک بررسی اجمالی در تاریخ صنعت نشر ایران این نکته را به جوینده ثابت میکند که یکی از فعال ترین و موثرترین سازمان های انتشاراتی ایران شعبه تهران موسسه فرانکلین نیویورک بوده است. بطوریکه در صفحات این رساله خواهید دید کمتر شاخه ای از فعالیت های مربوط به کتاب و نشر در بیست و چند سال گذشته در ایران بوده که این موسسه در آن همکاری یا دخالت نداشته است. با توجه به چنین تاثیر پر دامنه ای تصمیم گرفتم تا با نگارش این رساله به معرفی و بررسی کارهایی که توسط این موسسه انجام شده است بپردازم.

درباره فرانکلین حرف زیاد زده شده است اما تنها حرف از چند مقاله که بگذریم هیچ مطلب قابل ملاحظه ای در اطراف آن به زبان فارسی

الف

نوشته نشده است و آن چند مقاله بیشتر به جنبه های منفی فعالیت های آن نظر داشته و بخاطر آن سخت بر فرانکلین تاخته اند. در مجلات غربی نیز به ذکر تاریخچه یا نکات بدیهی درباره فرانکلین تهران بسنده شده است. از این رو بیشتر نتیجه گیری ها و داوری ها در این رساله برای نخستین بار مطرح میگردند. بناچار نمیتوانند از ژرفش وهمه جانبگی لازم یک قضاوت علمی برخوردار باشند ولی به جهت هرکاری راکسانی از جایی باید آغاز کنند.

با توجه به شناختی که از فرانکلین تهران که اکنون دیگر به شکل سابق فعالیت آن متوقف شده است بدست آورده ام با و در آم که هنوز بررسی کارهای این مرسته نیازمند پژوهش در جنبه های گوناگون است که البته کاری است دشوار ولی بی تردید سودمند. بویژه پژوهش های آینده میتواند با استفاده از فضای که پس از انقلاب اخیر در ایران بوجود آمده پرده از بعضی مایل که در گذشته امکان پرده برداشتن از آنها نبود بردارد و شایسته است که خود آقای گرمارودی ریاست فعلی موسسه انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (فرانکلین سابق) این اسناد و مدارک بدست آمده را منتشر کنند.

افزون بر کسانی که با آنان مباحثه کرده ام و نامشان در پایان رساله ثبت شده است و از تمامی ایشان سپاسگزارم لازم است مراتب سپاس خود را از چند تن دیگر نیز ثبت کنم.

نخست و پیش از همه مدیون استاد ناصر پاکدامن هستم . اگر حسنی
در این رساله به نظر خوانندگان برسد بی‌گمان بخاطر دقت نظر ، علاقه و
باریک بینی ایشان بوده است . همچنین از آقای عباس حری عضو هیأت⁵
علمی دانشکده علوم تربیتی بخاطر راهنمایی های ارزنده شان متشکرم .
از خانم شیرین خازن پور ، منشی فرانکلین بخاطر منابعی که در اختیارم
قرار دادند سپاسگزارم . همچنین از یاری های خانم زینت ندیم
کتابدار مرجع سازمان ویرایش و تولید فنی ، خانم گلای امامی رئیس
کتابخانه دانشگاه فارابی و آقای عبدالحسین آذرنگ سرپرست مرکز
مدارک علمی موسسه تحقیقات و برنامه ریزی علمی و آه و وزنی متشکرم .
و با تشکر فراوان از همکار عزیز آقای فرخامیر فریار دانشجوی سال آخر
دوره لیسانس کتابداری دانشکده علوم تربیتی که صمیمانه و صادقانه
در گردآوری منابع مورد لزوم و تهیه این رساله گام به گام اینجانب را
همراهی نموده و در شکل دادن آن از هیچگونه کمکی دریغ ننمودند .
امید است که این پژوهش ناچیز مورد قبول علاقه مندان به مسائل
نشر قرار گرفته باشد .

ژیلا یادگار

فروردین ۱۳۵۸

تاریخچه مختصر موسسه فرانکلین نیویورک

در اواخر سال ۱۹۵۱ مجمعی با حضور ناشران و کتابداران امریکائی در نیویورک تشکیل شد. هدف از تشکیل چنین مجمعی آن بود که یک سازمان تاسیس شود و در حوزه^۱ توسعه، بین‌المللی‌کتاب فعالیت کند^۱. در سال ۱۹۵۲ یعنی آخرین سال حکومت هاری، ترومن^۲ و زمانیکه بلوک شرق و غرب در حال جنگ سرد با یکدیگر بودند موسسه فرانکلین با سرمایه سازمان اطلاعات ایالات متحده بنیان یافت تا کمکی برای این کوشش دولت امریکا برای بفعالیت در آوردن افکار افراد باشد. فرانکلین در آغاز بصورت برنامه ترجمه شروع بکار کرد ولی بزودی درگیر برنامه‌های جنبی دیگری نیز شد که بعدها کمک‌های فنی نامیده شد. ترجمه کتب امریکائی و کسب اجازه برای انتشار آنها

1. Maria Nagorski Lecler. Let us all share in the world of books. Tehran, Franklin book program, 1973. p.1.

2. Harry Truman.

برای اطمینان یافتن به نشر و پخش محلی کافی نبود. فرانکلین ناچار بود که به ناشران بعضی ممالک بخصوص کشورهای درحال توسعه کمک کند تا مهارت‌های بیشتری در مورد ویرایش، طرح، چاپ و پخش کتب بدست بیاورند. فرانکلین حتی از اینهم فراتر رفت و به کمک کتابخانه‌ها پرداخت تا عادت خواندن را در مردم توسعه دهد.^۱

درحقیقت میتوان گفت که این موسسه یکی از ابزارهای توسعه نفوذ فرهنگی و بدنبال آن توسعه نفوذ اقتصادی و سیاسی آمریکا در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای عقب مانده یا درحال پیشرفت بوده است. در تمامی کشورهایی که موسسه فرانکلین در آنها دست به ایجاد دفترانتشاراتی زد فرهنگ آمریکائی نه تنها نفوذی نداشت بلکه اساساً ناشناخته مانده بود. به عنوان نمونه در کشور ایران از میان فرهنگهای کشورهای باختری فرهنگ فرانسه بیش از بقیه نفوذ داشت. این نفوذ فرهنگی بدنبال خود نفوذ اقتصادی و سیاسی را نیز به همراه داشت. تمامی کشورهایی که فرانکلین دست به ایجاد شعبه در آنها زد هرکدام به نحوی دارای موقعیتی خاص بودند که آنها را مورد توجه دو ابر قدرت (آمریکا و شوروی) قرار میداد.

فرانکلین موسسه‌ای تربیتی، خصوصی، غیرانتفاعی و دارای معافیت مالیاتی بود و توسط یک گروه از مدیران شامل ۲۸ ناشر و مربی و سازمان‌های اجرایی اداره میشده است. عملیات این موسسه توسط موسسات، دول مختلف، دانشگاهها، بنگاهها و افراد حمایت میشد.^۲

1. John.H.Kyle. "Books education and the developing world" Scholarly Publishing. Jan.1975. vol.6. P.107.

2. The Bowker annual of library and book trade information. edited and compiled by Madeline Miele (and others) New York , Bowker,1976. p. 405.

سرمایه فرانکلین از دو طریق تامین می‌گردید:

۱- توسط شرکت‌ها، موسسات خیریه و افرادی که علاقمند به کمک بودند.

۲- از پروژه کنترات‌ها و اعانه‌های آژانس‌های دولتی و یا بین‌المللی^۱.

خاور میانه نخستین منطقه‌ای بود که موسسه فرانکلین در آن آغاز بکار کرد. نخستین شعبه،

آن در سال ۱۹۵۳ در قاهره تاسیس شد و بدنبال آن شعبه‌هایی در تهران، تبریز، کابل، لاهور،

داکا، کوالالامپور، جاکارتا، لائوس، بوئنس آیرس، بغداد و مالایا ایجاد شد. شعبه‌های این

موسسه تحت نظر متصدیان محلی فعالیت می‌کردند. فعالیت موسسه عبارت از ترجمه، چاپ و

انتشار کتابهای کودکان، اقتصاد، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ تمدن، فلسفه و علوم بود.

در آغاز همانگونه که گفته شد هدف این بود که کتابهای نویسندگان امریکائی ترجمه و منتشر شود

ولی بعدها این موسسه ترجمه از زبان‌های دیگر به زبان‌های محلی را نیز در برنامه‌ها گار خود

قرار داد.

بعضی از اصول اجرایی فرانکلین از آغاز برنامه‌ریزی شده بود و بقیه هم در طول اجرای

گار به آن افزوده شد. دگرگونی‌هایی که در برنامه موسسه پیش می‌آمد در ارتباط با نواحی بود

که موسسه در آن شعبه داشت. در پاره‌ای از کشورها فعالیت‌های موسسه گسترش چشم‌گیری یافتند

و به عکس در بعضی از کشورها موسسه نتوانست فعالیت‌های مهمی انجام دهد. امکانات کشورها

و نقش افرادی که شعبه‌های موسسه را اداره می‌کردند در این موفقیت یا عدم موفقیت شعبه

موثر بود.

هنگام بنیانگذاری این موسسه مدیریت آن به عهده دیتوس. سی. اسمیت^۲، رئیس اداره

1. Franklin Book Program. 1977. p.11.

2. Datus. C. Smith.

انتشارات دانشگاه پرینستون بود. گردش اسمیت این بود که تاجائی که ممکن است از دولت آمریکا کمک مالی کمتری دریافت کند. در سال ۱۹۶۷ که آخرین سال مدیریت اسمیت بود ۶۵٪ از ۴ میلیون دلار بودجه توسط ممالک مختلف تهیه شده بود و ۳۵٪ آن از منابع امریکائی که از این مقدار ۱۸٪ توسط بخش خصوصی یا افراد نیکوکار و ۱۷٪ توسط دولت پرداخته، میشد. در سال مالی ۱۹۷۴ - ۱۹۷۵ فقط ۱۰٪ از پول بودجه ۱۴ میلیون دلاری از قرار دادهای دولت آمریکا تهیه میشد.^۱

پس از اسمیت ریاست موسسه بعهدہ جان گابیل^۲ بود و گفتنی است که در سالهای آخر فعالیت موسسه فرانکلین نیویورک، بنا به گفته علی اصغر مهاجر (آخرین مدیر فرانکلین تهران)، موسسه فرانکلین تهران بودجه موسسه فرانکلین نیویورک را تامین میکرد.

1. J. M. Filstrup. "Franklin Book Program", International Library Review. Vol.8. No.4. October, 1976. P.432.

2. John H. Kyle.

تاریخچه موسسه فرانکلین تهران

چنانکه در تاریخچه مؤسسه فرانکلین نیویورک گفته شد هدف این موسسه ترویج فرهنگ و تمدن امریکائی در کشورهای عقب مانده یا در حال توسعه از طریق انتشار ترجمه کتابهای امریکائی بود.

نخستین کشوری که موسسه فرانکلین در آن شعبه ایجاد کرد، در سال ۱۳۳۱ در قاهره بود. تحولاتی که در این سال و سال بعد از آن در ایران بوجود آمد، این کشور را بیش از پیش در معرض توجه کشورهای غربی قرار داد. این کشورها و خصوصا " امریکا کوشش میکرد که حیطه نفوذ خود را در این منطقه از جهان گسترش دهد. این تمایل به ایجاد رابطه نزدیک با ایران تنها منحصر به فعالیت های اقتصادی نبود بلکه خصوصا " ایالات متحده مایل بود که فرهنگ کشور خود را نیز در ایران بشناساند و در گسترش آن کوشش کند. این مسئله خصوصا " در ارتباط با جنگ سرد بین شرق و غرب حائز اهمیت اساسی بود. در سال ۱۳۳۲ دیتوس اسمیت نئین هیئت مدیره وقت

فرانکلین و دونفر از اعضای هیئت مدیره برای ایجاد شعبه موسسه به تهران آمدند. باید یادآوری کرد که ایران در آن هنگام دشوارترین روزهای حیات اقتصادی ربع قرن اخیر را میگذراند. قریب به ۷۵٪ مردم این کشور بی سواد بودند و بالمآل بازار بالقوه‌ای برای کتاب وجود نداشت. هنگامیکه اسمیت و همراهانش به ایران آمدند قصد داشتند که با چند تن از مقامات عالیرتبه ایرانی که قبلاً آنها را شناسایی کرده بودند ملاقات کنند و از آنها برای انجام هدف خود که ایجاد شعبه موسسه فرانکلین در تهران بود یاری بخواهند. ولی آنها وقتی خواستند با این افراد تماس بگیرند دریافتند که گروهی از آنان فوت کرده و گروهی دیگر در زندان بسر می‌برند. برحسب تصادف اسمیت در تهران با شخصی به نام همایون صنعتی زاده آشنا شد. همایون صنعتی زاده که اصلاً "اهل کرمان است در سن ۱۴ سالگی در بازار تهران نخستین مراحل بانگداری و صرافی را آموخت، زیرا مرتب از طرفی با تاجار فرش و از طرفی با صرافان در تماس بود. او همچنین از جمله افرادی بود که در فعالیت‌های سیاسی قبل از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نیز شرکت داشت و زندانی شده بود و پس از آن مورد عفو قرار گرفته بود^۱. همایون صنعتی زاده که امروزه در مقام یک تاجر موفق که در رشته‌های گوناگون سرمایه‌گذاری کرده در گفتگویی که با او انجام شد شروع آشنایی خود را با اسمیت معلول یک تصادف میدانست. او به سادگی گفت "آنها این پیشنهاد را به من کردند و منم دیدم پیشنهاد خوبی است و قبول کردم". بگفته خود او در آن زمان او هیچگونه آشنایی نسبت به مسائل فنی انتشار کتاب نداشت و فقط فردی علاقمند به کتاب بود^۲. پس از اینکه او به ریاست شعبه فرانکلین تهران برگزیده شد موسسه فعالیت خود را آغاز کرد و بطور طبیعی با توجه به اوضاع آن روز ایران با دشواری‌ها و موانع بسیاری روبرو بود. این موسسه

1- Filstrup . P.433.

۲- مصاحبه با همایون صنعتی زاده.

در آغاز با دوتنفر کارمند شروع به کار کرد که یکی از آنان حسابدار نیمه وقت و دیگری یک کارمند وزارت فرهنگ بود که مسئولیت امور هنری و تولیدی کتاب‌ها را به عهده داشت. نحوه کار این موسسه به این شکل بود که از میان کتابهایی که از آمریکا برای موسسه فرستاده میشد، کتابهایی انتخاب میشد و با مترجمان قراردادی برای ترجمه آنها بسته میشد و پس از اینکه متن آماده میشد در اختیار ناشری قرار میگرفت و در ازای آن مبلغی از ناشر دریافت میکردند و ناشر کتاب را به چاپ میرساند. در ضمن در طول چاپ و انتشار کتاب فرانکلین سعی می‌کرد ناشر را راهنمایی کند و با او همکاری نماید.

در سال ۱۳۲۳ موسسه فرانکلین در تهران و ۵ سال بعد شعبه‌ای از آن در تبریز شروع بکار کرد^۱. همانطور که گفته شد این موسسه با ۳ نفر کارمند آغاز به کار کرد و پستوانه بودجه آن ۲۰۰۰ دلار در ماه بود که موسسه فرانکلین نیویورک آنرا پرداخت میکرد. در سال ۱۳۵۵، ۲۰۰ کارمند تمام وقت که شامل دو کارمند از سه کارمند اولیه بودند در موسسه مشغول کار بودند و بودجه‌ای معادل ۶۶۰۰۰۰ دلار در ماه داشتند. در واقع باید گفت که از سال ۱۳۳۸ موسسه فرانکلین یک موسسه خودکفا بوده است^۲.

در گزارشی که علی اصغر مهاجر آخرین مدیر موسسه فرانکلین در سال ۱۳۰۴ به عبدالرضا انصاری قائم مقام اشرف پهلوی ارائه داده است فعالیت های فرانکلین را به شرح زیر برشمرده است:

" ۱- ترجمه و تالیف حدود هزار عنوان کتاب از زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی،

۱- محمود مصاحب. کتاب دراپیران. تهران، مجله راهنما، کتاب ۱۳۴۲.

۲- Maria Nagorski Leclere. P.8.

درسی و عربی به فارسی و انتشار آنها در حدود پنج میلیون نسخه ، این کتابها تقریبا " تمامی
زبینه های علوم را فرا می گیرند .

۲- تاسیس دفتر دائره المعارف فارسی و انتشار جلد اول آن .

۳- تاسیس شرکت افست از طریق اعطای وام بدون بهره و ایجاد کارخانه و تصدی مدیریت

آن در پنج سال اول .

۴- تاسیس سازمان کتاب های درسی ایران و تربیت یک گادر فنی برای تالیف متون جدید

کتاب های درسی . در این سازمان تمامی کتابهای چهار کلاس ابتدائی از نو تالیف و هنر پردازی

شدند .

۵- تا این تاریخ مباشرت در طبع و نشر کتابهای پنج سال ابتدائی .

۶- تغذیه پانصد کتابخانه مدارس دولتی .

۷- تاسیس شرکت سهامی کتابهای جیبی ، در این تاسیس برای نخستین بار آئین کتاب

کوچک و ارزان معرفی گردید .

۸- تاسیس مرکز مشترک مجله های پیک با وزارت آموزش و پرورش . مجله های هفتگانه این

مرکز در ۲۲ میلیون تیراژ سالانه در سراسر کشور فروخته میشوند و در کشورهای عربی ، افغانستان ،

شیخ نشین های خلیج فارس و پاکستان هم نشر میشوند .

۹- تالیف و طبع و نشر چهار و هشت عنوان کتاب تمرین . برای تکمیل کتابهای درسی پنج

کلاس ابتدائی . این دفاتر فعلا " سه میلیون تیراژ سالیانه دارند و در مراحل اولیه پیشرفت هستند .

۱۰- تالیف و طبع و نشر حدود هشتاد عنوان کتاب درسی برای دانشسراهای مقدماتی و

موسسات تربیت معلم . حقوق تالیف این کتابها پس از دو سال رایگان در اختیار وزارت آموزش و

پرورش گذارده شد .

- ۱۱- تهیه گزارشهای مقدماتی و توجیهی برای تاسیس شرکت سهامی کاغذ پارس.
- ۱۲- تهیه و طبع و نشر نخستین دائرةالمعارف هیجده جلدی برای کودکان و نوجوانان.
- ۱۳- تهیه و طبع و نشر بیش از ده نوع کتابهای مرجع از قبیل اصطلاحات علمی و غیره.
- ۱۴- تاسیس دفتر لغت نامه و سپس کمک به تاسیس بنیاد فرهنگ ایران براساس سازمان

همین دفتر.

- ۱۵- کمک به تاسیس "کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان".
- ۱۶- تهیه طرح مبارزه با بیسوادی برای بزرگسالان و تاسیس و اجرای پروژه پیشاهنگ آن

در شهرستان قزوین.

- ۱۷- طبع و نشر تمامی کتابهای درسی کشور افغانستان در مدت هفت سال.
- ۱۸- تالیف و طبع و نشر تمامی کتابهای مبارزه با بیسوادی در سه سال اول.
- ۱۹- تالیف و طبع و نشر تمامی کتابهای سپاهیان دانش در پنج سال اول.
- ۲۰- ترجمه: نمائنگلاتور (شرح تعرفه‌های گمرکی) بین المللی برای وزارت دارائی. این

ترجمه در دست اقدام است.

- ۲۱- تاسیس مرکز تکنولوژی آموزشی برای تهیه فیلم و اسلاید آموزشی. در این مرکز
- بیشترفته ترین استودیوهای فیلمبرداری و صدا برداری نصب میشوند "۱".

این برنامه‌ها به چند گروه تقسیم می‌شدند. یا موقت بودند و آغاز و انجام داشتند مانند

برنامه طبع و نشر کتابهای درسی افغانستان و پروژه تغذیه کتابخانه‌های مدارس. یا آنگه آغاز

شدند و به دست موسسه به انجام رسیدند و به دیگران واگذار شدند مانند بنیاد فرهنگ ایران

۱- علی اصغر مهاجر. خلاصه‌ای از برنامه‌های گذشته. نسخه ماشین

شده. ۱۳۵۲.